

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто питання фінансового забезпечення розвитку аграрних підприємств, досліджено проблеми залучення вітчизняних та іноземних інвестицій в аграрний сектор економіки, розроблено пропозиції щодо формування умов для активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрному секторі.

Рассмотрено вопросы финансового обеспечения развития аграрных предприятий, изучено проблемы привлечения отечественных и иностранных инвестиций в аграрный сектор экономики, разработано предложения по формированию условий для активизации инновационно-инвестиционной деятельности в АПК.

The question of the financial providing of development of agrarian enterprises is considered, investigational problems of bringing in of domestic and foreign investments in the agrarian sector of economy, suggestions are developed in relation to forming of terms for activation innovative investment to activity in an agrarian sector.

Постановка проблеми. Розвиток аграрних підприємств в Україні потребує створення цілого комплексу передумов, зокрема, оновлення і модернізації матеріально-технічної бази, запровадження новітніх технологій виробництва та організації діяльності, стандартизації та сертифікації продукції у відповідності до міжнародних норм, забезпечення якості продукції, диверсифікації продукції, діяльності та ринків та ін.

Важливою передумовою розвитку аграрних підприємств є розв'язання проблемних питань фінансування їх виробничої, комерційної та інноваційної діяльності, що вимагає залучення вітчизняних та іноземних інвестицій і виваженого регулювання інвестиційних процесів у галузі. На сьогодні потребують вирішення питання обґрунтування перспективних та пріоритетних напрямків розвитку аграрних підприємств та механізмів їх фінансування через залучення вітчизняних та іноземних інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку підприємств аграрного профілю у своїх працях розглядали такі науковці, як П. Саблук, Й. Завадський, О. Гудзинський, В. Андрійчук та інші. У їх роботах вказується на те, що діяльність сільськогосподарських підприємств має базуватися на знанні потреб цільового ринку і споживчого попиту, оцінці та врахуванні умов виробництва у найближчий час і на перспективу. Формування розвитку аграрних підприємств повинно ґрунтуватися на: забезпеченні підвищення якості продукції, її привабливості для споживача; оптимізації пропозиції товарів і доступних споживачеві цін; створенні ефективної збутової мережі на основі стабільних контактів з посередницькими торговими структурами та агенціями; врахування національних особливостей та специфіки запитів споживачів у різних регіонах [1, 3, 5, 9].

Питання державного регулювання інвестиційних процесів в аграрному секторі економіки висвітлювали у працях Г. Андрусенко, М. Латинін, С. Майстро, Ю. Ульяновченко, В. Копитко, В. Кічор, І. Ярова та ін..

Подальших досліджень потребують питання виділення декількох перспективних напрямків розвитку аграрних підприємств з оглядом на існуючий технологічний уклад і з врахуванням місця України у світовому поділі праці, а також обґрунтування вдосконалення механізмів фінансового забезпечення цих пріоритетних напрямків через регулювання інвестиційної діяльності.

Метою статті є дослідження фінансових аспектів розвитку аграрних підприємств та розробка пропозицій щодо створення умов для залучення інвестицій у розвиток вітчизняного АПК.

Виклад основного матеріалу. Важливою особливістю сучасних світогосподарських процесів є активний рух капіталів у міжнародному просторі, збільшення у національних економіках обсягів іноземних інвестицій.

Нинішній стан економіки України потребує використання всіх чинників зростання, зокрема переваг міжнародного розподілу праці, зовнішньоекономічного фактору у вирішенні складних проблем структурної перебудови та забезпечення економічної безпеки.

Агропромисловий комплекс України нині перебуває у скрутному становищі, що зумовлене як численними проблемами, що накопичились ще за радянських часів, так і загальною міжнародною соціально-економічною кризою, а також і окремими негативними наслідками вітчизняних реформ і суб'єктивними помилками, що не могли не виникнути вже у процесі самого реформування. У цих умовах для національного АПК важливого значення набувають іноземні інвестиції, які поєднують у собі фінансове забезпечення і техніко-технологічне оновлення підприємств, оскільки виступають основними каналами надходження інновацій.

Відповідно до Закону України «Про іноземні інвестиції», до іноземних інвестицій відносяться усі види цінностей, вкладених безпосередньо іноземними інвесторами в об'єкти підприємницької діяльності з метою одержання прибутку (доходу) чи досягнення соціального ефекту». До інвестицій відносяться валюта, у тому числі іноземна, валютні цінності, спонукуване і нерухоме майно, акції, облігації й інші цінні папери, будь-які права інтелектуальної власності, що мають вартість, торгові знаки, ноу-хау, права на здійснення господарської діяльності, платні послуги, інші види інвестицій, що не заборонені законами України.

Інвестиції в сільське господарство України є найбільш привабливим джерелом матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Однак їх обсяг та рівень ефективності залишаються вкрай недостатніми через наявність цілої низки чинників, зокрема, нестабільності політичної ситуації і законодавчої бази, низької інвестиційної привабливості українського агропромислового комплексу для іноземних інвесторів та ін.

Серед джерел формування коштів для розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств можна виділити кошти закордонних інвесторів, що зацікавлені в капітальних вкладеннях в економіку сільського господарства України. За підрахунками фахівців Інституту аграрної економіки УААН, потреба щорічного залучення в сільське господарство іноземних інвестицій досягає 3 млрд. доларів США. Саме тому дослідження можливостей подальшого залучення інвестицій в агропромисловий комплекс України та їх ефективного використання, а також розробки відповідного механізму реалізації цих можливостей є невідкладними завданнями, які вимагають негайного вирішення. При обмеженості інвестиційних ресурсів, визначення джерел фінансування, організаційно-економічних механізмів їх залучення та покращення привабливості інвестиційного клімату залишаються основними факторами, на основі яких необхідно формувати інвестиційні стратегії підприємств.

На сьогодні діюче законодавство України створює сприятливі умови для співробітництва іноземних фірм з українськими сільськогосподарськими підприємствами. В Україні створено певні організаційно-правові передумови для залучення та ефективного використання іноземних інвестицій.

Згідно з нині діючим законодавством, для всіх іноземних інвесторів на території України встановлено національний режим інвестиційної діяльності. Було сформовано 11 спеціальних (вільних) економічних зон і 9 територій пріоритетного розвитку із спеціальним режимом інвестиційної діяльності, в яких для інвесторів передбачалася низка пільг. Іноземним інвесторам були надані певні гарантії з боку держави, а саме: зарубіжні інвестиції не підлягають націоналізації; іноземним інвесторам гарантується безперешкодний переказ за кордон прибутків; вони мають право на відшкодування збитків, у тому числі за упущену вигоду і моральну шкоду, які були їм завдані внаслідок дій, бездіяльності або неналежного виконання державними органами чи посадовими особами обов'язків, передбачених законодавством щодо іноземних інвесторів; у разі припинення діяльності гарантується повернення інвестиції в натуральній формі або у валюті інвестування без сплати мита, а також доходів з цих інвестицій у грошовій або товарній формі.

Пріоритетні напрямки інвестування в АПК є:

- впровадження високоефективних технологій у рослинництві та тваринництві;
- модернізація існуючих підприємств по переробці, заготівлі та зберіганню сільськогосподарської продукції;
- створення потужностей для виробництва тари і пакувальних матеріалів;
- налагодження випуску мінеральних добрив, хімічних засобів захисту сільськогосподарських рослин і ветеринарних препаратів;
- надання виробничих послуг сільськогосподарським та іншим підприємствам агропромислового комплексу.

Вчені наголошують, що питома вага освоєних інвестицій в основний капітал у сільське господарство України складає 5,9 %, що є дуже низьким показником [10].

За даними Державної служби статистики України, у 2010 р. суб'єктами господарювання за рахунок усіх джерел фінансування у сільське господарство, мисливство, лісове господарство вкладено 12,2 млрд. грн. інвестицій в основний капітал, що на 16,5 % менше, ніж у 2009 р. Питома вага інвестицій у зазначені види економічної діяльності становить 7,1 % від загальнодержавного обсягу інвестицій в основний капітал (у 2009р. — 6,2 %). За рахунок коштів державного бюджету освоєно 284 млн.грн., що становить 2,3 % інвестицій в основний капітал у цей вид діяльності. Вагому частку інвестицій у сільське господарство освоєно у рослинництві (68,2 %). У розвиток підприємств сільського господарства станом на 1 січня 2011 р. вкладено 833,7 млн дол. прямих іноземних інвестицій (наростаючим підсумком з початку інвестування), що становить 1,9 % загального обсягу іноземних інвестицій в Україну. Приріст обсягу іноземного капіталу в сільське господарство з урахуванням його переоцінки, втрат і курсової різниці, за 2010р. склав 40,7 млн дол. США [12].

Якщо розглядати обсяг та динаміку прямих іноземних інвестицій в аграрний сектор України з країн СНД (таблиця 1), то слід зазначити, що найбільший обсяг інвестицій надходить із Російської Федерації (10396,8 тис. дол. на початок 2011 року, що на 42,7 % менше від попереднього року), при цьому обсяг інвестицій із цієї країни у переробну промисловість України у 22 рази перевищує зазначений показник для сільського господарства.

Таблиця 1

Динаміка прямих іноземних інвестицій (ПІІ) із країн СНД у аграрний сектор економіки України*

Країни	ПІІ на початок року, тис. дол.		Темп зростання ПІІ, %
	2010	2011	
Загальний обсяг ПІІ з країн СНД	793000	833700	105,13
у тому числі:			
Азербайджан	2,9	3830,8	132096,55
Молдова	62,1	56,5	90,98
Російська Федерація	18141,8	10396,8	57,30

* складено за [13]

Для залучення в галузь АПК відповідного обсягу інвестицій необхідне сприятливе інвестиційне середовище — як внутрішнє, так і зовнішнє.

Вступ України до СОТ, інтеграція її до світового продовольчого ринку, необхідність адаптації вітчизняного АПК до міжнародного конкурентного середовища вимагають посилення конкурентоспроможності українських сільськогосподарських підприємств і загалом аграрної галузі. Найактуальнішими напрямками забезпечення такого результату науковці та практики вважають забезпечення ефективного використання сільськогосподарських земель, вживання заходів щодо виведення із кризового стану передусім молочного та м'ясного скотарства, активізація інвестування, а також вирішення загальних проблем формування ринкового середовища в аграрному секторі, вдосконалення податкової політики та структури управління АПК, наукове й кадрове забезпечення галузі.

На думку вчених, однією із причин скорочення вкладень в сільське господарство є збитковість виробництва. Недостатня інвестиційна привабливість аграрного сектора є наслідком фінансової нестабільності, високої фондомісткості продукції, значної кредитної заборгованості підприємств, високого рівня зношеності основних засобів, низького рівня

продуктивності праці [7, с. 113]. Проблемами залучення інвестицій в АПК залишаються: нестабільна політична ситуація, постійна зміна та недостатність законодавчої та нормативно-правової баз, слабка кредитно-фінансова система та корупція.

Слід зазначити, що рентабельність операційної діяльності у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві з 2007 року є найвищою порівняно з іншими видами економічної діяльності, зокрема, у 2010 році для сільського господарства, мисливства та лісового господарства рентабельність операційної діяльності склала 22,9 %, тоді, як для промисловості 3,5 %, торгівлі 9,5 %, діяльності транспорту і зв'язку 7,1 %, фінансової діяльності 4,6 % тощо [14, с. 70]. Рівень рентабельності продукції сільського господарства також є досить високим (табл. 2).

Таблиця 2

Рівень рентабельності продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах*

Показник	Роки		
	2008	2009	2010
Рентабельність продукції сільського господарства, %	13,4	13,8	21,1
у тому числі:			
продукції рослинництва	19,6	16,9	26,7
продукції тваринництва	0,1	5,5	7,8

* складено за [14, с. 147]

Враховуючи, що рівень дебіторської заборгованості підприємств аграрного сектора є одним з найнижчих, а рентабельність продукції достатньо високою, можна припустити, що основними причинами скорочення вкладень в сільське господарство є не фінансові чинники, а значна тривалість виробничого циклу, що зменшує оборотність капіталу, нестабільність політичної обстановки, неврегульованість земельних питань та ін.

Слід зазначити, що серед науковців аграрного профілю сьогодні популярною є думка про необхідність запровадження ринку земельних ділянок та вдосконалення методики оцінки якості та вартості земель. На нашу думку більше уваги слід приділяти питанням технічного переснащення аграрних підприємств, інноваційному їх розвитку та поглибленню ступеня переробки продукції призначеної на експорт. Вказані напрямки впливають з даних таблиці 3.

Таблиця 3

Окремі зіставлення по країнах світу, які мають значну питому вагу у доданій вартості сільського господарства*

Країни	Питома вага у світовому обсязі валового продукту, %	Питома вага у доданій вартості сільського господарства, %	Структура основних фондів у сільському господарстві, %			
			Техніка	Землі	Поголів'я худоби	Інше
Китай	7,02	19,51	9,7	54,1	24,4	11,8
Індія	2,09	10,37	7,8	74,8	16,6	0,9
США	26,90	8,00	28,3	57,2	12,6	1,9
Японія	11,64	5,13	36,3	27,0	35,2	1,5
Бразилія	2,05	3,47	10,1	19,9	63,5	6,6
Індонезія	0,62	2,59	7,7	71,5	17,5	3,3
Франція	3,52	2,47	19,6	29,0	47,8	3,5
Туреччина	0,85	2,21	32,6	52,2	14,8	0,4
Німеччина	4,76	1,67	53,1	11,3	30,6	5,0
Російська Федерація	0,95	1,62	7,4	71,7	16,8	4,2
Іспанія	1,71	1,58	31,6	51,4	12,9	4,2
Україна	0,11	0,46	15,4	57,8	20,2	6,6

* складено авторами за [15]

З таблиці видно, що технологічно розвинуті країни світу (зокрема, США, Японія, Німеччина), які мають значні частки у світовому обсязі валового продукту, у структурі основних фондів сільського господарства для техніки відводять від 28,3 до 53,1 відсотків, що обумовлює їх технологічне випередження у цій сфері. Такі країни, як Китай, Індія та Бразилія мають найбільшу (відповідно 19,51 %, 10,37 % та 3,47 %) питому вагу у загальносвітовому обсязі доданої вартості сільського господарства.

Покращення ситуації для України можливе за умови формування системи механізмів залучення фінансових ресурсів з боку держави. Проте держава по суті не забезпечує повною мірою цивілізовану систему продовольчого ринку, недостатньо використовуються заходи забезпечення ефективності державної діяльності у формуванні головних конкурентних сил (входження на ринок нових учасників; ринкової влади покупців і постачальників; суперництва між діючими конкурентами) отже, не формується цивілізований ринок та конкурентоспроможність національної економіки.

По суті державі вигідно створювати та розвивати конкурентне середовище, яке є ефективним засобом розвитку економіки, суспільства, гарантом стабільного надходження коштів до державного бюджету, укріплення позицій країни на світовому ринку. Впровадження інновацій в аграрне виробництво дозволить отримувати додаткову віддачу від використаних ресурсів, створить умови для розвитку виробництва та створення інфраструктури, забезпечення доступності ресурсів та ринків, складе основу для взаємодії між учасниками виробничого, наукового та конструкторського процесів.

Інвестиції в АПК будь-якої країни можна залучати різними способами — залежно від відносин між інвестором і об'єктом приватизації, між спільним економічним середовищем. Основні способи — це створення спільних підприємств, додаткова емісія акцій, залучення коштів міжнародних фінансових організацій і проведення конкурсів, за якими передбачався би саме розвиток підприємств.

Спосіб залучення іноземного інвестора через створення спільного підприємства — найпоширеніший на початку економічних реформ. Він дає можливість налагоджувати роботу підприємства як у ході приватизації, так і після неї.

Досить привабливим є залучення додаткових коштів за допомогою вторинної емісії акцій. Але це стосується лише стабільно працюючих підприємств. Останні можуть емітувати свої цінні папери для поповнення обсягу власних оборотних коштів. Такий спосіб залучення інвестицій ще недостатньо поширений в Україні. Проблема додаткової емісії полягає в тому, що тут необхідно чітко визначити обсяг емісії, необхідний для розвитку підприємства і водночас достатній для того, щоб не втратити контроль за підприємством.

На українському ринку почали активно працювати міжнародні фінансові установи. Програми надання кредитів українським підприємствам здійснюють Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Фонд NIS Enterprise — Фонд сприяння розвитку підприємництва у нових незалежних державах та ін..

Проведення міжнародних інвестиційних тендерів є для Фонду державного майна України досить складним завданням. Насамперед повинні бути вирішені питання доступності необхідного пакета акцій для стратегічного інвестора.

Останнім часом дуже поширилась практика здібнювання пакетів акцій, призначених для продажу на некомерційних конкурсах.

Жоден із серйозних інвесторів не погодиться вкладати кошти в розвиток об'єкта, діяльність якого він не зможе у майбутньому якимось чином контролювати. Мінімально прийнятним для стратегічного інвестора може бути пакет акцій розміром понад 25 % статутного фонду.

Зважаючи на численні перешкоди щодо залучення іноземних інвестицій в Україну, вченими було проведено опитування інвесторів стосовно необхідних дій українського уряду, які найбільше сприятимуть залученню інвестицій. Як свідчать результати опитування, найнагальнішими завданнями українського уряду інвестори вважають такі:

– лібералізація руху капіталу, валютного ринку та зняття обмежень на репатріацію прибутків;

- зняття обмежень на частку іноземної власності в українських компаніях;
- мінімізація бюрократичних обмежень;
- зниження податкових ставок і зменшення кількості податків.

Економічного зростання та інвестиційної активності можна досягти тільки через створення діючого ринку капіталів і приватизацію частини ресурсів і капіталів. Завдання відродження ринку фінансових інвестицій і капіталів містить як коротко- та середньостроковий аспекти, що передбачають підвищення ефективності функціонування банківської системи, так і довгостроковий аспект, пов'язаний з розв'язанням проблеми розвитку ринку акціонерних капіталів і державних цінних паперів.

Процеси на фінансовому ринку АПК, зважаючи на розвиток його окремих секторів і сегментів, а також розвиток діяльності інвестиційних інститутів, є дуже динамічними. Тому тут велику роль має відігравати держава як гарант стабільності фінансового ринку. Враховуючи закономірності руху фінансового капіталу, держава й учасники ринку цінних паперів повинні сприяти розвитку цього ринку, підвищенню ефективності економіки та економічному зростанню виробництва.

Формування і функціонування капіталу підприємства тісно пов'язані з виробництвом. Одна з основних проблем, що постає перед підприємцем, полягає в тому, щоб сформувати оптимальну структуру капіталу підприємства в нових умовах.

Особливу увагу слід приділити інвестиційній діяльності в період розвитку ринкових відносин, коли економіка потребує залучення значних за обсягом інвестицій. В умовах очікуваного нового загострення фінансово-економічної кризи, внутрішні інвестиційні можливості значно зменшились, що пов'язано насамперед з фінансовими обмеженнями бюджету. У зв'язку з цим значні надії покладаються на залучення зовнішніх інвестицій, але цей процес поки що гальмується складною податковою системою, активізацією рейдерських захоплень, посиленням тиску на аграрні підприємства з боку посадовців місцевих органів виконавчої влади, нестабільністю політичної системи, кримінальною ситуацією, що склалася у країні та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З метою формування сприятливого інвестиційного клімату щодо АПК необхідно забезпечити досягнення стабільної макроекономічної і політичної ситуації, послідовно реалізувати стратегію економічних перетворень, законодавчо та організаційно закріпити пріоритетність розвитку сільського господарства та агропромислового виробництва, забезпечити формування та функціонування інфраструктури аграрного ринку, створити умови для подолання інфляційних процесів, корумпованості і тінізації економічної сфери, запровадити дієві механізми регулювання міжнародного інвестиційного співробітництва, налагодити інформаційно-методичне забезпечення здійснення інвестиційної діяльності та ін.

Необхідно поглибити ступінь переробки продукції аграрного сектора, яка поставляється на експорт, підвищити питому вагу України у доданій вартості сільського господарства глобального рівня. Це потребує активізації інноваційних процесів в аграрному секторі, запровадження агропромислових кластерів, поширення кооперативної діяльності у формі обслуговуючих кооперативів, зокрема, фінансових, удосконалення системи підготовки фахівців та створення системи безперервного наукового інформаційно-аналітичного супроводу їх діяльності.

Подальших досліджень потребують питання обґрунтування механізмів стимулювання інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України.

Література:

1. Андрійчук В. Менеджмент: прийняття рішень і ризик / В. Андрійчук, Л. Бауер. — К. : КНЕУ, 1998. — 314 с.
2. Вишивана Б. М. Управління інвестиційною діяльністю в Україні / Б. М. Вишивана // Фінанси України. — 2004. — № 10. — С. 82-88.
3. Гудзинський О. Д. Менеджмент у системі агробізнесу : навч. посіб. / О. Д. Гудзинський. — К. : Урожай, 1994. — 237 с.
4. Дудін Т. Економічна сутність інвестиційної діяльності в умовах розвитку ринкових

відносин / Т. Дудін // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — 2004. — № 4. — С. 185-192.

5. Завадський Й. С. Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК : підручник / Й. С. Завадський. — К. : Вища школа, 1992. — 367 с.

6. Кириллов В. Економічний зміст інвестицій в умовах розвитку ринкових відносин / В. Кириллов // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — 2004. — № 2. — С. 242-248.

7. Копитко В. І. Особливості розвитку інвестиційних процесів в агропромисловому комплексі / В. І. Копитко, В. П. Кічор // Науковий вісник національного лісотехнічного університету України. — 2007. — С. 110-117.

8. Решевець О. Державне регулювання інвестиційної діяльності / О. Решевець // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — 2006. — № 1. — С. 230-235.

9. Саблук П. Т. Основні напрями розробки стратегічного розвитку АПК в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2004. — №12. — С. 3-15.

10. Терещенко В. К. Формування ринкового механізму в аграрному секторі АПК / В. К. Терещенко // Економіка України. — 2003. — № 4. — С. 13-15.

11. Ярова І. В. Стан та перспективи розвитку інвестування в АПК. — [Електронний ресурс] / І. В. Ярова // Актуальні питання сучасної економіки : матеріали I Всеукраїнської заочної наук. практ. конф. — Режим доступу : <http://udau.edu.ua/library.php?pid=647>

12. Сільське господарство України у 2010 році. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

13. Україна та країни СНД 2010 : статистичний збірник ; Державна служба статистики України. — К., 2011. — 106 с.

14. Статистичний щорічник України за 2010 рік / За редакцією О. Г. Осауленка ; Державна служба статистики України. — К. ТОВ «Август Трейд», 2011. — 559 с.

15. FAO Statistical Yearbook 2010 [Електронний ресурс] / Statistics Division FAO. — Режим доступу : http://www.fao.org/docrep/015/am081m/am081m00.htm#Contents_en

Надійшла до редколегії 01.02.2012 р.